



UDK 811.163.42'373.6

811.163.42:811.131.1

811.131.1:811.163.42

Izvorni znanstveni članak

Primljen 24.10. 2014.

Prihvaćen za tisak 21.09. 2015.

Nina Spicijarić Paškvan

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zavod za povijesne i društvene znanosti

Rijeka

Nazivi za lubenicu, dinju i krastavac i njihove etimologije

U ovome se radu raspravlja o nazivima za lubenicu (*Citrullus lanatus*), dinju (*Cucumis melo*) i krastavac (*Cucumis sativus*) u hrvatskim obalnim govorima te u govorima pojedinih talijanskih regija. Cilj je rada bio prikupiti i popisati varijante naziva za te tri biljke te ih zatim leksikološki i etimološki obraditi. Građa je sakupljena terenskim istraživanjem te popisivanjem primjera iz postojećih dijalektoloških rječnika i drugih pisanih izvora. Dobiveni oblici uspoređeni su s bliskim oblicima iz drugih europskih jezika, a u radu se raspravlja i o dosada ponuđenim etimologijama. Upravo se s aspekta etimologije, ali i etiologije razmatra isprepletenost nazivlja tih triju biljaka, geografska rasprostranjenost, a dotiče se i pitanje semantičkih lažnih parova u hrvatskim i talijanskim govorima.

Ključne riječi: etimologija; lubenica; dinja; krastavac; Jadran.

1. Uvod

U fitonimskoj se nomenklaturi isprepliću nazivi za *Citrullus lanatus* (hr. lubenica), *Cucumis melo* (hr. dinja) i *Cucumis sativus* (hr. krastavac). Tomu se još može dodati i nazivlje za tikve i tikvice (*Cucurbita maxima* Duch., *Cucurbita moschata* Duch., *Cucurbita pepo* L.), no u ovome će se radu istraživanje ograničiti samo na prve tri biljke. Već je Muljačić (2000: 259) istaknuo da bi nevjerojatno bogatstvo varijacija tih fitonima na hrvatskom prostoru trebalo proučiti metodama lingvistič-



ke geografije.¹ Sve te biljke pripadaju porodici bundeva (*Cucurbitaceae*), jednogodišnjih biljaka raširenih u tropskim, subtropskim i općenito toplijim područjima. Karakterizira ih plod višesjemene mesnate tikve (peponij), čije sjemenke često sadrže ulje (Lešić et al. 2002: 370). Lubenica i dinja potječu iz Afrike, a da su se uzgajale već u Egiptu potvrđuju tragovi pronađeni u egipatskim grobnicama. Dinja se, osim u Egiptu, uzgajala i na azijskom kontinentu, a kasnije se proširila do Grčke i Rimskog Carstva, te u 19. st. i u Ameriku. Lubenica se iz Afrike proširila na Bliski istok, zatim u Indiju i Kinu, u srednjem vijeku u južnu Europu, a zatim i u Ameriku. Egipatske grobnice svjedoče i o uzgoju krastavca, koji je iz Egipta došao u Grčku i rimske zemlje, a u srednjem vijeku u srednju Europu i u druge dijelove svijeta. Prema De Candolleu krastavac se razvio iz biljke *Cucumis hardwickii* (vrsta tzv. divljega krastavca sitnih gorkih plodova) s Himalaje pod utjecajem čovjeka (usp. Lešić et al. 2002: 370–410; Enciclopedia Britannica).

Više je razloga za miješanje naziva tih triju srodnih biljaka, a oni sežu daleko u povijest. Prvi je botanička ikonografija, koja nije bila precizna pa se biljke mogu lako zamijeniti jer su slične po izgledu. Drugi je razlog njihova upotreba u hortikulturi i kulinarstvu, koja je bila površno opisivana u raznim rukopisima jer se smatralo da je pojedina biljka svima poznata. Osim navedenoga, ni povijesni medicinski te farmakološki priručnici ne daju dovoljno detaljne informacije da bi se ta tri ploda razlikovala.

Ulaskom nove hrane među govornike otvara se problem nazivlja. Katkad se prihvati strani naziv, katkad se izmisli novi kao opis u usporedbi s postojećom hranom, a katkad se hrani pridruži egzotični termin kao opis zemlje podrijetla. To sve rezultira slučajevima u kojima *Cucurbitae* različitih taksona imaju isti naziv, dok se njihovi nazivi istoga taksona razlikuju ovisno o regijama, jezicima i vremenu (Paris et al. 2012).

Cilj je ovoga rada bio popisati varijante naziva triju povrtnih biljaka² u govori- ma duž istočne jadranske obale te na Apeninskom poluotoku. Etimološkom analizom pojedinih oblika pokušat će se objasniti isprepletenost nazivlja te njihova geografska rasprostranjenost u odabranim hrvatskim i talijanskim govorima. S tim u

¹ Za više o lingvističkoj geografiji, u hrvatskoj literaturi usp. Kovačec (2001: 53–74).

² Iako je za lubenicu i dinju uvriježeno mišljenje da se radi o voću, botanički je riječ o povrtnim biljkama pa će se stoga u ovome radu upotrebljavati ovaj drugi termin.



vezi obradit će se i semantički lažni parovi³ te navesti varijante u ostalim europskim jezicima u usporedbi s obrađenim hrvatskim i talijanskim varijantama.

2. Metoda istraživanja

S ilustriranim je upitnikom (fotografije triju povrtnih biljaka) za vrijeme 2012. i 2013. provedeno terensko istraživanje. S jedne strane građa se sakupljala izravnim dijalogom s ispitanicima te transkripcijom dobivenih rezultata, a s druge strane slanjem upitnika e-poštom na pojedine adrese te telefonskim razgovorima. Prikupljena je građa svrstana u dvije veće skupine: istočnojadranske varijante i varijante Apeninskoga poluotoka. Istočnojadranske varijante podijeljene su u tri skupine: sjevernojadransku, srednjoadrasku i južnojadransku, dok su apeninske varijante svrstane po regijama (njih dvadeset). Za svaku je dobivenu hrvatsku varijantu uz pomoć rječnika, postojeće literature te etioloških istraživanja ponuđena etimologija pojedinoga leksema.

3. Rezultati istraživanja

3.1. Hrvatski standardni jezik

Nazivi su za navedene tri biljke u hrvatskom standardnom jeziku: *lubènica* 'Citrullus lanatus', *dinja* 'Cucumis melo' i *krāstavač* 'Cucumis sativus'.

Lubenica je poimeničeni pridjev na *-en* od sveslavenske i praslavenske riječi *lūb* 'kora drveta; liko; obruč oko sita, obod'. Taj se naziv može dovesti u vezu s tvrdom korom lubenice. Istu su riječ posudili i Rumunji *lubeniță* (Iovanovici et al. 2012: 382) (uz *pepene verde*) i Arbanasi *lubënicë*. Zabilježena je još u slov., srp. *lubenica*, bug. *ljubenica* (usp. ERHSJ II 322; Gluhak 1993: 384).

Dinja je također sveslavenska riječ iz praslavenskoga doba (ne nalazimo je u baltičkim i ostalim ie. jezicima). Nastala je prema praslav. **kьdyňa*, za koju se pretpostavlja da je inačica praslav. *kьduňa* 'dunja' (lat. *cydōnea (māla)* < gr. *kydōnia (māla)* 'kidonska jabuka') (ERHSJ I 406; Gluhak 1993: 196, 212, 213). Nalazimo je u rus., bjelorus. *dynja*, slovač. *dyňa*, mak., srp., ukr. *dinja*, mađ.

³ U ovom se radu pod pojmom lažni semantički parovi podrazumijevaju etimološki i izrazno podudarne riječi dvaju jezika (ili dijatopijskih jezičnih varijeteta) koje imaju različita značenja (usp. Ljubčić 2011).



sàrgadinnye 'žuta dinja'.⁴ U mađarskom *görögdinnye* označava 'lubenicu',⁵ češ. *dýně*, polj. *dynia* označavaju 'tikvu', a bug. *dinja* uz *ljubenica* 'lubenicu'.

Krastavac je imenica izvedena od pridjeva nastaloga iz hr. *krästa* prema praslav. **kor-sta* 'krasta', s prvim dijelom kao i **kora* + suf. *-sta*; usp. rus., ukr. *korósta*, polj. *krosta*, slovač. *chrasta* 'krasta', bug. *krásta* itd. (Gluhak 1993: 344; Derksen 2008: 235). Riječ istoga korijena potvrđena je i u srp. *krastavac*, bug., mak. *krastavica*, rum. *castravete*, alb. *kastravec*, *trangull* (< srgrč. *tetrángouron* – usp. §4.1).

3.2. Hrvatske dijalektne varijante

Duž jadranske obale za lubenicu se rabe sljedeći nazivi: sjeverni Jadran – *angur(i)ja*,⁶ srednji i južni Jadran – *angur(i)ja*, *angorja*, zatim *čandrun*, *čatrun*, *če(n)trun*, te *dinja*. Valja istaknuti da je na južnom Jadranu za lubenicu najzastupljeniji leksem *dinja*.

Za dinju se na sjevernom Jadranu rabe varijante *melon*, *melun*, *milun*,⁷ te standardnohrvatski naziv (iako kod velikoga broja govornika uopće nije potvrđen taj fitonim); na srednjem Jadranu rabi se *melon*, *melun*, *milun* te *cata*, a na južnom *melon*, *milun*, *mlun* te *pipun*, *čatrun*, *cata*, *bostan* i *baćir*.

Za krastavac se u svim hrvatskim obalnim govorima osim standardnohrvatske riječi upotrebljavaju i leksemi *kukumar*, *kokumar*, *kogumer*, *kumor*, *kumar*.⁸

U nastavku slijedi tablica s geosinonimima za lubenicu, dinju i krastavac duž istočne jadranske obale. Akcentuacija dijela građe koja je sakupljena iz postojećih dijalektoloških rječnika preuzeta je iz tih rječnika (podaci o rječniku zabilježeni su

⁴ Zanimljivo je da Mađari nazivom *királydinnye* 'kraljevska dinja' označavaju biljku *Tribulus terrestris*, hr. *babin zub*.

⁵ S obzirom na značenje riječi *görög* 'grčki' (dakle 'grčka dinja') pojedini lingvisti zaključuju da je lubenica uvezena u Mađarsku za vrijeme Bizanta (Benkő 1967). No, moguće je da je atribut grčki u vezi s grčkim trgovcima na Balkanskom poluotoku ili općenito s nečim stranim (usp. hr. reg. *misirarača* 'tikva' prema Misiru 'Egipat', hr. reg. *tručinja* 'kukuruz'). Također, sastavnica *görög* ima i drugo značenje ('teško') kotrljati, valjati' (isto kao i glagoli *gördül*, *gördít*, *görget*) te se dovodi u vezu s okruglim oblikom lubenice (Zaicz 2006).

⁶ U tekstu su navođene skupne varijante bez naglasaka, dok se naglašene varijante za svaki pojedini ispitani govor nalaze u tablicama (Tablica 1 – sjeverni Jadran, Tablica 2 – srednji Jadran, Tablica 3 – južni Jadran).

⁷ U Bartolijevu djelu iz 1906. zabilježena je veljotska riječ *miláun* (2000: 201).

⁸ *Cucumber* je zabilježen i u Bartolijevu djelu iz 1906. (2000: 317).



u zagradi pored lokaliteta na koji se odnose), dok je ostali dio građe naglašen prema sakupljenim snimkama izvornih govornika.⁹

Tablica 1

sjeverni Jadran Istra-Karlobag	LUBENICA	DINJA	KRASTAVAC
Medulin (Peruško 2010)	angûrija	melûn	kogûmer
Labin (Milevoj 1992)	angurija	/	kukumar
Rukavac (Mohorovičić-Maričin 2001)	angûrija	/	kûmâr
Matulji	angûrija	melôn	kûmar
Kastav	angûrija	/	kûmar
Draga Sušačka	angûrija	melôn	kûmar
Kostrena – Maračići	angûrija	dînja	kûmar
Kostrena – Šoići	angûrija	melôn	kûkumar, kûmar, krâstavac
Grobnik (Lukežić & Zubčić 2007)	āngûrija	/	kûmâr/kûmâr
Grobnik – Podhum	āngûrija	dînja	kûmâr
Škrljevo	angûrija, lubênica	dînja	kûmar, krâstavac
Bakarac, Škrljevo (Turina & Šepić 1977)	angûrija	melûn/melôn	kûmar, kukûmar
Hreljin	lubênica	/	krâstavac, kûmar
Kraljevica	lubênica	dînja	kûmar
Krk – Omišalj (Mahulja 2006)	angûrija	/	kûkumar
Krk – Sv. Vid Miholjice	angûrija	/	kukûmar
Krk – Čižići (Turčić 2002)	angûrija	/	kûmâr
Crikvenica (Ivančić-Dusper 2003)	āngûrija	/	kûmâr
Senj (Moguš 2002)	angûrija	/	kûmar
Rab – Barbat	angûrija/lubênica	melôn/dînja	kukûmar
Rab (Kušar 1894)	/	milûn	kukûmar
Cres – Tramontana (Velčić 2003)	angûrija	/	kokûmar
Lošinj – Nerezine	angûrija	milûn/milûn	kûkumar

⁹ Zahvaljujem svima koji su pomogli u prikupljanju hrvatskih i talijanskih varijanti te podataka u arapskom i perzijskom jeziku.



Nina Spicijarić Paškvan:
Nazivi za lubenicu, dinju i krastvac i njihove etimologije

Novi Vinodolski (Sokolić-Kozarić 2003)	/	melûn	kûmār
Turki	angûrija	/	kûmar

Tablica 2

srednji Jadran Karlobag-Split	LUBENICA	DINJA	KRASTAVAC
Pag – Dudići	četrûn	milûn	kûkumar
Pag – Kolan, Mandre	četrûn	milûn	kûmar
Pag – Povljana (Tičić 2004)	četrûn	melûn	kûmor
Pag – Dinjiška	četrûn	melûn	kûkumar
Maslenica	čatrûn	mêlûn	kûkumar
Nin (Maštović 1957)	četrûn	milûn	/
Zadar	čatrûn, čêtrûn	milûn, cãta	kûkumar
Rivanj (Radulić 2002)	angûrja	milûn	kûkumar
Ugljan (Kukljica) (Maričić Kukljčanin 2000)	četrûn	milûn	kûkumar
Iž (Martinović 2005)	četrûn	milûn	kûkumar
Benkovac	čatrûn	milûn	kûkumar
Sv. Filip i Jakov	čandrûn/čandrûn	milûn	kukûmār
Pašman	angûrija	melôn	kukûmar
Pašman (Vodanović 2004)	četrûn	cata	kukumar
Dugi otok – Brbinj (Rančić 2013)	angôrja	milûn	kûkumar
Dugi otok – Zaglav	angûr(i)ja	melûn	kûkumar
Dugi otok – Sali (Piasevoli 1993)	angûrja	melûn	kûkumar
Vrgada (Jurišić 1973)	četrûn	milûn	kûkumār
Murter – Jezera	čentrûn	cãta	kûkumar
Prvić ¹⁰	čênrûn	cãta	kûkumar
Šibenik (Vinja I: 95, 96)	čênrûn	cãta	/
Zlarin (Bjažić & Dean 2002)	/	/	kûkumar
Trogir (Geić & Slade Šilović 1994)	dînja	cãta	kukûmar
Kašteli (Baldić-Đugum 2006)	dînja	cãta ¹¹	kûkumār

¹⁰ Vlahov (1996: 41, 45) bilježi da je na Prviću *čentrûn* 'sorta fruća', a *cata* 'sorta činruna'.

¹¹ Baldić-Đugum (2006:176) za *mlûn* bilježi: 'vrsta povrća između krastavca i dinje, postojali su crni i bili mluni i magaretašite narančunići'.



Tablica 3

južni Jadran Split-Prevlaka	LUBENICA	DINJA	KRASTAVAC
Split (Magner & Jutronić 2006)	dinja	melún, mlún	kùkumar
Split (Petrić 2008)	dinja	milún	kùkumār
Brač – Supetar	dinja	milún	kukùmar
Brač (Šimunović 2009)	aŋgùrija (Dračevica) dinja (Dračevica, Pučišća)	cāta (Dračevica, Selca)	kukùmar (Bol)
Imotski	čatrūn	pìpūn	kùkumār
imotsko-bekijski (Šamija 2004)	dinja	pìpūn	kùkumār
Tučepi	dinja	bàcīr	kùkumar
Zaostrog	dinja	pìpūn, čatrūn, cāta (žuta)	kukùmar
Hvar – Brusje (Dulčić 1985)	dinja	cāta	kukùmar
Korčula – Korčula (Kalogjera et al. 2008)	dinja	pìpun	kùkumar
Korčula – Lombarda (Cebalo 2005)	dinja	pìpun	kùkumar
Metković	dinja	bòstan	kràstavac
neretvanski (Mataga 2003)	/	/	kùkumār
Pelješac – Popova luka	dinja	pìpūn	kùkumar
Dubrovnik	dinja	pìpun	kùkumar
Dubrovnik (Mladošić & Milošević 2011)	dinja	pìpun	kùkumar

3.3. Talijanski standardni jezik

U talijanskom standardnom jeziku, nazivi za te tri povrtne biljke glase *cocomero*, *melone* i *cetriolo*. *Cocomero* 'lubenica' dolazi od lat. *cucumere(m)* 'krastavac' (za etim. v. dalje u tekstu).

Melone 'dinja' dolazi od ksn.lat. *melōne(m)* (nom. *mēlo*, skraćena od *melōpepo*, *meloepōnis* < gr. *mēlopépōn*, *meloépōnos*) (za etim. v. dalje u tekstu).

Cetriolo 'krastavac' dolazi od ksn.lat. **citriolu(m)*, od *citriu(m)* 'vrsta bundeve' <



citrus 'cedar, *Citrus medica*'. Već se nakon 1000. godine pojavljuje nova latinska riječ za označavanje porodice *Cucurbite* – *citrioli* kao prijevod za arapsku riječ *h.ijar* u značenju 'krastavac' (usp. Paris et al. 2012: 123), no zanimljivo je da se u tom značenju očuvao samo u Italiji: stand.tal. *ceiriolo*, na Siciliji *tritrolu*, *citruolu*, *citruolu*, u Apuliji *ceirule*, Kalabrijii *citrolu*, Kampaniji *ceirulo* itd. Taj je oblik (*ceiriolo*) zabilježen u knjizi "Del Trattato dell'Agricoltura" (P. de Crescenzi 1724), čije 21. poglavlje talijanske verzije nosi naslov *De' Cocomeri, e Cedriuoli* (knjiga je izvorno sastavljena na latinskom 1495., a naslov poglavlja glasi *De cucumeribus et citrullus*). Za *cocomeri* i *cedriuoli* kaže da "Non si mangiano cotti, ma solamente crudi.",¹² a za isticanje različitosti između njih govori

I cedriuoli quanto minori sono, e più teneri, e più verdi, o vero più bianchi, tanto sono migliori: e non son buoni, poiché la lor sustanzia a durezza, e il colore a citrinitate perviene: ma i cocomeri son migliori, quando son maturi, la qual cosa si conosce, quando immezzano, e diventano più leggieri."¹³ (Crescenzi 1724/2: 20)

Isti oblik kao i tal. *ceiriolo* ima i fr. *citrouille*, no u značenju 'tikva' (dem. od stfr. *citre*).

3.4. Dijalektne varijante na Apeninskom poluotoku¹⁴

Za lubenicu su u govorima na Apeninskom poluotoku zabilježene sljedeće varijante:

Sjeverna Italija – *anguria* (Furlanija-Julijska krajina – Trst; Veneto – Padova, Belluno, Treviso, Venecija; Emilia-Romagna – Rimini),¹⁵ *angurie* (Furlanija-Julijska krajina – Udine), *n'guria* (Veneto – Treviso), *languoria* (Emilia-Romagna – Ferrara); ostale varijante u Emiliji-Romagni su: *còmbar* (Rimini), *gömbar* (Alfonsine, p. Ravenna), *cömbre* (S. Piero in Bagno, p. Forli-Cesena), *comar* (Ravenna), *cocomera* (Ravenna); u Valle d'Aosti i u Liguriji (Genova) zabilježen je oblik *pateca* < fr. *pastèque* < port. *pateca* (riječ arapskoga podrijetla *baṭṭīḥa* u srv.lat. *batheca arabica*) (DEF 1888: 380).

¹² "Ne jedu se kuhani, već samo sirovi." – pr.a.

¹³ "I *cedriuoli* (krastavci) što su manji, mekši i zeleniji, odnosno bjelji to su bolji: a nisu dobri ako postanu tvrdi i žute boje: ali *cocomeri* (lubenice) su bolji kada su zreli, što se prepoznaje po tome što napola sagnjile i postanu lakši." – pr.a.

¹⁴ Nazivlje u talijanskim regijama prikupljeno je terenskim istraživanjem.

¹⁵ Kod bilježenja talijanskih dijalektnih primjera prvo je zabilježena regija, zatim mjesto ili grad, a ako je riječ o manjem mjestu pored njegova je imena zapisana i pokrajina (p.) kojoj pripada.



Središnja Italija – *cocomero* (Toskana – Arezzo); u Markama *anguria* (Belvedere-Ostrense, p. Ancona), *cocommeru* (Macerata) i *cucumera* (Ascoli Piceno); zatim *cicombolo* ili *cocomero* (Umbrija – Perugia); u Abruzzu *cefrone* (Chieti) i *c'frone*, *citròne* (druge zone); te u Moliseu *melòne d'acqua* (Fossato, p. Campobasso).

Južna Italija – *mellone d'acqua* (Kampanija – Napulj); u Apuliji *mulon all'acque* (Taranto), *citr agacqu*, *melon agacqu* (Vico del Gargano, p. Foggia) i *u'mlon* (Bari); *u'cocomeru* (Basilicata – Maratea), a u Kalabriji *melone d'acqua* (Cosenza), *'zzipangulu* (Roccella Jonica, p. Reggio Calabria), *meluni 'e acqua*, *zuparico* (Gagliato, p. Catanzaro), *zipangolo* (Pizzo), *zupangulu*.

Na Siciliji je zabilježeno: *muluni i acqua* (Katanija) te *moloni d'acqua* (Favara, p. Agrigento), dok je na Sardiniji potvrđeno *sindria*, *srindria* (Cagliari).

Sardinijske varijante *sindria*, *srindria* dolaze od arapskoga *sindīja* 'iz Sinda' (Sind – pakistanska regija iz koje je taj plod došao Arapima), što je nastalo pomakom značenja iz *baṭṭīha sindīja* (Roberts 2014: 521). Riječi istoga korijena nalaze se npr. i u šp. *sandía*, u katalonskom *síndria*, *xíndria*.

Složenice *melone d'acqua* u značenju 'lubenica', osim u pojedinim govorima Apeninskoga poluotoka, potvrđene su i u brojnim drugim europskim jezicima, npr. eng. *watermelon*, njem. *Wassermelone*,¹⁶ fr. *melon d'eau* (uz *pastèque*), niz. *watermeloen*, šv. *vattenmelon*, norv. *vannmelon*, dan. *vandmelon*, češ. *vodní meloun* i dr.

Za dinju su na čitavom Apeninskom poluotoku potvrđeni leksemi nastali od lat. *melone(m)*, dok je u Toskani potvrđen i oblik *popone*.

Sjeverna Italija – *melon* (Furlanija-Julijska krajina – Trst, Udine; Emilia-Romagna – S. Piero in Bagno, p. Forlì-Cesena; Veneto – Belluno), *meon* (Veneto – Padova, Treviso, Venecija), *mlon* (Emilia-Romagna – Rimini, Ferrara, Ravenna) i *mlô/amlô* (Emilia-Romagna – Alfonsine, p. Ravenna).

Središnja Italija – *melone*, *popone* (Toskana – Arezzo); u Markama *melò* (Belvedere-Ostrense, p. Ancona), *melone* (Macerata), *m'lò* (Ascoli Piceno); u Abruzzu *melone* (Chieti) i *milòne* (ostale zone); *melòne de pane* (Molise – Fossato, p. Campobasso).

Južna Italija – *mellone* i *m'llon* (Kampanija – Napulj); u Apuliji *mulon giall* (Taranto), *melon a pan* (Vico del Gargano, p. Foggia) i *mlon biang* (Bari); *u'milun*

¹⁶ U Libellusu (1756) za njemački jezik zabilježena je varijanta *Zucker-Melaun* za dinju.

(Basilicata – Maratea); u Kalabriji *meluni* (Roccella Jonica, p. Reggio Calabria; Pizzo, p. Vibo Valentia) i *meluni 'e pane* (Gagliato, p. Catanzaro).

Na Siciliji je ovjereno: *muluni i ciauru* (Katanija) i *moloni* (Favara, p. Agrigento), a na Sardiniji *maboi* (Cagliari). Sicilijanski se oblik *muluni i ciauru* vjerojatno tako naziva zbog intenzivnoga mirisa (sic. *ciauru* 'miris') koji ima dinja, a kao opozicija obliku *muluni i acqua* 'lubenica'. I u složenici *melone de pane* dodatak *de pane* rabi se kako bi se istaknula razlika između lubenice (*de acqua*) i dinje (*de pane*).

Za označavanje krastavca zabilježene su sljedeće talijanske varijante:

Sjeverna Italija – u Furlaniji-Julijskoj krajini *cucumero* (Trst), *cuđumar* (Udine); u Venetu *cucumeri*, *cocumaro* (Treviso), *cocumero* (Belluno), *cogumaro* (Venecija); u Emiliji-Romagni *gombar* (Ferrara), *zarnadèl*, *cidurnel*, *citurnel* (Rimini), *zazarnèl* (Alfonsine – p. Ravenna), *zidarnell* (Ravenna), *cetriol/cedriol* (S. Piero in Bagno – p. Forlì-Cesena).

Središnja Italija – *cetriolo* (Toskana – Arezzo); u Markama *melangola* (Macerata; Belvedere-Ostrense, p. Ancona), *merang'la* (Ascoli Piceno); u Abruzzu *melangolo* (Chieti) i *melancule*, *melanguete*, *milanguile e chechèmbre* (druge zone); *ceترون* (Molise – Fossato, p. Campobasso).

Južna Italija – *ceترون*, *citrùlo* (Kampanija – Napulj); u Apuliji *cucomr* (Taranto), *mlancol* (Vico del Gargano, p. Foggia) i *u ciriol*, *u'ctron* (Bari); *cocuzza d'acqua* (Basilicata – Maratea), a u Kalabriji *citrolu* (Roccella Jonica, p. Reggio Calabria; Gagliato, p. Catanzaro), *citrola* (Pizzo, p. Vibo Valentia).

Na Siciliji je potvrđeno *cucuzza* (Katanija), *cucummaro* (Favara, p. Agrigento) i *citrolu*, a na Sardiniji *cugumeri* (Cagliari).

Zabilježeni oblik *melangola* (*merang'la*, *melangolo*, *melancule*, *melanguete*, *milanguile*, *mlancol*) dolazi od složenice gr. *mèlon* 'plod, jabuka' i *àngouron* 'krastavac'. Zanimljivo je da u stand.tal. *melangola* znači 'gorka naranča, *Citrus aurantium*'.

Ostale varijante: *zarnadèl*, *cidurnel*, *citurnel*, *zazarnèl*, *zidarnell*, *cetriol*, *cedriol*, *cetriolo*, *ceترون*, *citrùlo*, *citrolu*, *citrola*, *u ciriol* kao i stand.tal. *cetriolo* dolaze od lat. *citrus* 'cedar, *Citrus medica*'.

Oblici *cucuzza* (Katanija) i *cocuzza* (Maratea) dolaze od ksn.lat. *cucutīa(m)* 'tikva'. Istoga je podrijetla i stand.tal. riječ *zucca*, koja označava tikvu i u drugim talijanskim regijama, npr. na Sardiniji, u Abruzzu, Apuliji, Kampaniji, Kalabriji.



4. Rasprava

4.1. *Lubenica*

Kao što je vidljivo iz popisa naziva, na sjevernom se Jadranu za lubenicu rabi leksem *angur(i)ja*. Radi se o posuđenici iz mlet. *anguria* (Boerio 36). Riječ je o bizantskom grecizmu, a dolazi od bizantske riječi *angoúrion* (Vinja I 19). Iako je na Apeninskom poluotoku taj naziv za lubenicu isprva bio karakterističan samo za sjevernu Italiju, tj. za venetski jezik (usp. tr., mugg. *anguria*, trevis. *inguria*, pir. *angura*, krč.mlet. *anguria*, bl., pl. *anguria*, rv. *angouria*, *ingouria*), on je u cijeloj Italiji postao gotovo općeprihvaćen. GDDT (23, 85) bilježi da je poopćenje riječi išlo na uštrb tosk. riječi *cocomero* 'lubenica' koja je zvučala suviše književno. U grčki je jezik riječ *angoúrion* došla iz modernoga perzijskog *angūr* 'grožđe' (egipatski arap. 'aggur, arapski 'ajjour 'mladi, nezreli krastavac, gherkin') (Beekes 2010: 10).

Zasad se prvi pisani dokaz toga leksema (*angoúrion*) nalazi u tekstu *Anecdota Medica Graeca e Codicibus* (Cap. XX) iz 7. st. posvećena Constantinu Pogonatumu, bizantskom vladaru. Osim toga termina, u istoj se knjizi (Cap. XXV) nalazi i riječ *tetrángoura*. Ermerins (1840) je obje riječi preveo na latinski s *cucumeres*. Jesu li stari Heleni tu riječ upotrebljavali u značenju lubenice ne zna se, ali se zasigurno zna da se upotrebljavala za označavanje krastavca (VELI).

Riječi istoga postanka potvrđene su u većini europskih jezika, ali za razliku od govora na sjevernom Jadranu gdje označavaju 'lubenicu', odnose se na 'krastavac': sjeverna Europa npr. ima sljedeće varijante norv. *agurk*, šv. *gurka*, fin. *kurkku*, dan. *agurk*, eston. *kurk*, latv. *gurķis*, litv. *agurkas*, njem. *Gurke*, slavenski jezici: polj. *ogórek*, češ. *ogórek*, slovač. *uhorka*, rus. *oguréc* i ukr. *ogirók*, te mađ. *uborka* i gr. *angoúri* 'krastavac'. Nizozemski *augurk* i engleski *gherkin* označavaju posebnu vrstu manjega krastavca lat. *Cucumis anguria*, dok se za krastavac (*Cucumis sativus*) rabi niz. *komkommer*, a eng. *cucumber*. U hrvatskim kajkavskim govorima nalazimo varijante *vugorek*, *ogurek*, *ugorak*, dakle istoga grčkog podrijetla itd.

Na srednjem i južnom Jadranu za lubenicu su zabilježene sljedeće varijante: *angur(i)ja* i *angorja*, zatim *čandrun*, *čatrun*, *če(n)trun*, te *dinja*.¹⁷ Kod primjera *dinja* riječ je o lažnom semantičkom paru sa standardnohrvatskim (dijalekt. *dinja* 'lubenica' – stand.hr. *dinja* 'dinja').

¹⁷ Naziv *dinja* za označavanje 'lubenice' terenskim je istraživanjem potvrđen i u obalnim govorima Crne Gore (Stoliv, Bar).



Oblici *čandrun*, *čatrun*, *četrun* 'lubenica' zabilježeni su u zonama oko Zadra i Šibenika te u pojedinim regijama središnje Italije (sličan je oblik zabilježen i u moliškohrvatskom rječniku te terenskim ispitivanjem u Abruzzu).¹⁸ U drugim istočno-jadranskim obalnim govorima *četrun* i slični oblici označavaju vrstu limuna, npr. *cedrûn* Boka Kotorska (Lipovac-Radulović 2009: 137), *cêdar*, *cedrîn* 'limun velikoga ploda', Lombarda na Korčuli *čintrûn* 'debelokorna vrsta limuna' itd. Dakle, u zadarskom i šibenskom arhipelagu došlo je do pomaka značenja (usp. Vinja I: 96). Hrvatske su varijante za vrstu limuna preuzete iz mletačkih oblika tr. *zedro* (Rosamani 1248, GDDT 802) i mlet. *cedro* '*Citrus medica*' (Boerio 157), poznate još u antici.

Hrvatski nazivi za lubenicu i vrstu limuna romanska su izvedenica (-*un* < lat. -*one(m)*) iz lat. *citru(m)* (REW 1957, Vajs 1994: 330, 331).¹⁹ U talijanskom riječ *cedro* može značiti '1. *Citrus medica* < gr. *kítrion*, *kítron*' čiji se plod zove tal. *cedrone* ili '2. *Cedrus* (Libanonski cedar)' < gr. *kédros*'. Obje grčke riječi potječu iz nekoga mediteranskog jezika.

Pretkom lubenice smatra se tzv. divlja lubenica, lat. *Citrullus lanatus* var. *citroides* (*Kalahari melon*, *Tsamma melon*, *citron melon* ili divlja lubenica) podrijetlom iz južne Afrike (pustinja Kalahari). Izvana je plod te biljke nalik na domaću lubenicu, ali je manji i sferoidna oblika. Za razliku od uzgojene lubenice, gorkasta je okusa, a meso joj je blijedo-žuto ili zeleno, dakle iste je boje kao i krastavac zbog čega je moglo doći do miješanja naziva tih dviju biljaka. Druga biljka, *Citrullus colocynthis* (*colocynth*, *bitter apple*, *bitter cucumber*, *desert gourd*) podrijetlom je sa Sredozemlja i Azije, a bila je poznata Egipćanima te spominjana još 1500 pr.Kr., žućkaste je boje, a uporaba joj je uglavnom bila u svojstvu purgativa. Zapravo je *Citrullus lanatus* var. *citroides* prijelazna vrsta između *Citrullus colocynthis* i kultivirane *Citrullus lanatus*. Time se može objasniti i miješanje naziva za limun (*citrona*) i lubenicu. Naime, i *citron* i preteča današnje lubenice su gorka/kisela i neugodna okusa, a iz medicinske perspektive zanimljivi. Osim toga, *citron* je izvana također zelen, a iznutra bijel/žut. Također, već je u perzijskom uočljivo miješanje biljke iz porodice *Cucurbitaceae* s *citronom*. Naime, na perzijskom se krastavac (*Cucumis sativus*) nazivao *wādrang* te je bio na listi jestivih plodova i izvana i iz-

¹⁸ U moliškohrvatskom (Mundimitar) zabilježena je riječ *čitrûn* 'lubenica', dok je za 'krastavac' zabilježeno *čitriôl* (Piccoli & Sammartino 2000: 23).

¹⁹ Riječ je istoga korijena kao i stand.tal. *cetriolo* 'krastavac'.



nutra, a ta je riječ označavala i citron (*Citrus medica* L. (Rutaceae))²⁰ za koji stoji da se ne jede sirov. (usp. Enciclopedia Iranica; Paris et al. 2012: 120, 123).

4.2. Dinja

Na sjevernom Jadranu ispitanici su na pitanje koji se naziv za dinju rabi u njihovu idiomu najčešće odgovarali da nemaju "stari" naziv za te povrtne biljke, a da danas rabe nazive *melon*, *melun* i *milun* te *dinja*. Iz toga proizlazi da dinje u tome kraju u "starije" doba nije bilo, dakle nije se jela. Oblici *melon*, *melun* i *milun* zabilježeni su i na srednjem Jadranu uz riječ *cata*,²¹ dok je na južnom Jadranu osim oblika *melon*, *milun* i *mlun*, te *cata*, *čatrun*, *bostan* i *baćir* najviše zastupljena riječ *pipun*.²²

Varijante *melon*, *melun*, *milun* i *mlun* itd. u hrvatske su govore vjerojatno ušle iz mletačkoga jezika. Zabilježene su u mlet., tr. *melon* (Boerio 409; 372), rv. *malòn*, bl. *melón*. Iz lat. *melo* razvili su se oblici za dinju u gotovo svim romanskim i dr. europskim jezicima, npr. tal. *melone*, fr. *melon*, šp. *melón*, port. *melão*, njem. *Melone*, niz. *meloen*, eston. *melon*, latv. *melone*, litv. *melionas*, fin. *meloni*, češ. *meloun*, polj. *melon*, slovač. *melón*, šv. *melon*. Riječ je o latinskom grecizmu. Široka upotreba ove riječi objašnjava se time što je gr. *melon* označavao 'jabuku', a upravo jabuka predstavlja prototip voća za većinu europskih kultura vjerojatno zato što je kao botanička vrsta autohtona na umjerenim zonama obje hemisfere, pa tako i u Europi (usp. Encyclopædia Britannica). Pretpostavlja se da je kultura koja u upotrebu uvodi novu namirnicu za određivanje naziva egzotične vrste ploda, odabirala upravo takve, najčešće i najopćenitije nazive uz određeni kvalifikator (usp. i hr. *japanska jabučica*, hr. *japanska tikvica*, tal. *grano saraceno* 'heljda', tal. *granoturco* 'kukuruz'). Ista riječ tako postaje ne samo naziv za određeni plod nego i naziv za više plodova istovremeno, a u konačnici se počinje odnositi i na plodove općenito. Ta je pojava najvjerojatnije posebno potaknuta u sferi nazivanja plodova iz razloga što mnogi od njih dolaze različitim trgovačkim putovima u brojnim varijantama, pa u nedostatku adekvatnih naziva kultura primaoca odabire jedan koji će pokriti sve egzotične odnosno nedovoljno poznate plodove koje govornici ne umiju dovoljno jasno razlikovati. Tako će se imenice koje označuju prototipno voće u ovome radu

²⁰ Danas se *Citrus medica cedrata* na perz. kaže *bālang* < *bārdang*, *bārdang* iz srednjeperzijskoga *vātrang*.

²¹ U govoru Arbanasa (Krstić 1987: 32, 34) zabilježena je riječ *cât* (-a) 'vrsta dinje', ali i *çetrû* (-ûni) 'dinja'.

²² Varijanta *p'pūn* terenskim je istraživanjem zabilježena i u obalnim govorima Crne Gore (Stoliv, Bar). U Baru je prisutan i turcizam *bosân*, za označavanje 'lubenice' i 'dinje'.



nazvati *prototipnim imenicama*, a iste imenice kada dobiju funkciju označitelja višeg tipološkog reda odnosno kategorije (u ovom slučaju ploda) *kategorijalnim imenicama*.²³ Proces prelaska prototipne imenice u kategorijalnu nazivat ćemo *semantičkim proširenjem*, a prelazak iz kategorijalne u prototipnu *semantičkim suženjem*.

Proces semantičkog proširenja uglavnom je vezan za razdoblja intenziviranja trgovine i otkrića novih trgovačkih putova, a slijedi ga razdoblje značenjskog suženja u razdobljima usvajanja novih prehrambenih navika odnosno prihvaćanja novih plodova kao standardnih prehrambenih namirnica. Tako u vrijeme razvoja trgovine na Mediteranu dolazi do značenjskog proširenja prototipne imenice gr. *melon* u 'plod', posebno 'egzotični plod'. Na analogan se način ponašaju i prototipne imenice lat. *pomu(m)* 'plod, jabuka', te ie. **ab(e)l* 'jabuka' (usp. OED). Slijedi razdoblje usvajanja novih kultura odnosno semantičkog suženja kategorijalnih imenica koje se najčešće odvija pridavanjem jezičnih atributa koji će smanjiti skup svojstava označenog, odnosno suziti značenje na plod specifičnih (a ne svih mogućih) botaničkih atributa (npr.: tal. *melocotogno* 'dunja', tal. *melograno* 'nar', eng. *watermelon* 'lubenica' itd., odnosno eng. *pineapple* 'ananas', austrijski njem. *Erdapfel* 'krumpir' te fr. *pomme de terre* 'krumpir'; eng. *pomegranate* 'nar'; tal. *pomodoro*; tal. *pompeimo* 'grejp' itd.).²⁴ U radu zabilježene varijante za dinju nastale su, tako, pomakom značenja iz grčke složenice kl.gr. *mēlopépōn* 'id.' (složenica od *mēlon* 'plod, jabuka' i *pépōn*, genit. *péponos* 'zreo ('kuhan na suncu)'; iz. gr. *peptein* 'kuhati'), odnosno lat. *melopepone(m)*). Prototipna je imenica preuzela značenje čitave složenice. Dakle, u grčkom se riječ *melon* upotrebljavala za određivanje raznih vrsta plodova (slična uporaba kao i eng. *apple*, fr. *pomme*), dok se *pepon* upotrebljavao kao kvalifikator i označavao je tikve koje se jedu tek kad su zrele, za razliku od krastavca koji se jede kad je u prvom stadiju sazrijevanja (Vajs 1984 – 1985: 234).

Druga varijanta zabilježena na terenu nastala je eliminacijom prvoga dijela složenice kl.gr. *mēlopépōn* (*pipun*), a prisutna je uglavnom na južnom Jadranu te ponegdje u srednjem. Riječ je o balkanskom grecizmu, a za jadranske govore predstavlja dalmatoromanski leksički ostatak (ERHSJ II 660). Da je riječ o balkanskom grecizmu, pokazuju sljedeći primjeri: bug. *pepeš*, cinc., megl. *pipoñu*, alb. *pjepër*, ngr. *pepóni*, arum. *piponj*, rum. *pepene galben* 'dinja'. Riječi istoga podrijetla zabilježene su i u šp. i port. *pepino*, ali u značenju 'krastavac'. Na Apeninskom je poluo-toku ta riječ prisutna jedino u toskanskom *popóne* 'dinja'. Istoga je korijena i eng. *pumpkin* < srfr. *pompon* < lat. *pepone(m)* iz grčkog, zatim šv. *pumpa*, ili niz. *pom-*

²³ O prototipnoj semantičkoj teoriji usp. Croft & Cruse (2004) i Taylor (1990).

²⁴ Usp. eng. *cherry* ili eng. *berry*.



poen, ali u značenju 'tikva' (REW 6395; ERHSJ II 660; Iovanovici et al. 2012: 133; Zingarelli-CD).

Riječ *cata* ovim je istraživanjem potvrđena na srednjem (Kašteli, Pašman, Brusje itd.) i južnom Jadranu (Hvar, Brač i Zastrog). U Zingarellijevu rječniku stoji natuknica *zàtta* centr. 'melone cantalupo' (dakle središnja Italija). U Boeriju (807) su zabilježene riječi *zata* 'šapa' te *zatta* 'vrsta pjegave dinje, kvrgave kore'. Dakle u slučaju hrvatskih govora, riječ je o posuđenici iz venetskoga, što potvrđuje i zapis Penziga za Toskanu *zatta*, Emiliju-Romanju (Piacenza) *zatte*, Veneto *zattella*, *zattina*, *zotta* (Verona) (preuzeto iz: Vinja I: 96, 97). Semantički gledano *zatta* u značenju *Cucumis melo* (hr. dinja) vjerojatno je nastala prema metafori *zatta* 'šapa' zbog izraslina i mrlja koje ta vrsta dinje ima. U hrvatskom je došlo do poopćenja značenja te se ta posuđenica odnosi na dinju općenito. U pojedinim je govorima hrvatskoga jezika preuzeto i *zata* u značenju 'kandža', viš. *cāta*, cres. *čāta*. U značenju 'šapa' riječ *zata* zabilježena je i u Trstu, Labinu, Velom Lošinju, Cresu, Rijeci, a riječ *sata* u Poreču, Koprju, Bujama, Piranu, Rovinju. U značenju 'vrsta dinje' leksem *zata* nalazi se u Trstu, a riječ *sata* u Koprju, Poreču, Bujama, Muggi (Rosamani 936, 1246; GDDT 799). Tu se misli na mletačke govore u navedenim gradovima. Ti oblici vjerojatno dolaze od starovisokonjemačkoga *zata* 'šapa', a *zata* je u tom značenju ovjerena i u venetskom, istočnolombardskom, centralnoladinskom, furlanskom (Cortelazzo & Mercato 2005: 473), dal.mlet. *zata* 'šapa, dinja' (Miotto 222, 223).

Varijanta *baćir* posuđenica je iz mlet. *bachiro* 'Popone vernino' (vrsta dinje koja se jede za zimskih dana – Boerio 54). Riječ je zabilježena u dal.mlet., kp., pr., zd., tr., furl. *baciro*, mugg., ch. *paciro* 'vrsta *Cucumis melo*'. Radi se o leksemu orijentalnoga podrijetla koji je u te krajeve došao pomorskim putem (ERHSJ I: 86; Vinja I: 32; Rosamani 53; GDDT 45).

Posljednji je leksem *bostan*, a riječ je o turcizmu (tur. *bostan* 'vrt; lubenice i dinje') perzijskoga podrijetla (perz. *būstān*, *bōsitān*, prema perz. *bū* 'miris' + perz. *stān* (suf. za tvorbu imenica mjesta), dakle 'mirisno mjesto'). Riječ *bostan* rabi se za označavanje 'mjesta u kojem rastu dinje i lubenice', a kao posljedica toga i same 'dinje i lubenice'. Riječ se nalazi i u dr. jezicima na Balkanu: bug., arb., rum. *bostan*, cinc. *huštane*, ngr. *bostāni*, bos. *bostan* (ERHSJ I: 191; Nosić 2005: 95; Škalljić 1965: 148).



4.3. *Krastavac*

U hrvatskim se obalnim govorima za krastavac, osim standardne riječi, upotrebljavaju i leksemi *kukumar*, *kokumar*, *kogumer*, *kumar*, *kumor*.²⁵ Od kllat. *cucumere(m)* u vezi s gr. *kukuon*, a radi se o riječi mediteranskoga podrijetla (Philippa et al. 2003-2009; Walde 1910: 206; Ernout & Meillet 2001: 154). Leksem je potvrđen i u mlet. *cugumero*, dal.mlet. *cucùmaro*, tr. *cugumero*, *cucumero*, *cogumaro*, *ca-gumero*, *cogumero*, mugg., trevis., pz., vls., mls., zd., pl. *cucumaro*, fium. *cucumaro*, *cùmaro*, furl. *cocumero*, kp. *cugumero*, *cogumbero* 'krastavac' (Boerio 212; Miotto 61; GDDT 190, 191; Rosamani 228, 275), rv. *cugònbro*, vd. *cougòumero*, *cougòumaro*. Mletačka je riječ semantički lažni par sa stand.tal. *cocòmero* 'lubenica'. Riječ istoga podrijetla u značenju 'krastavac' potvrđena je i u drugim europskim jezicima, npr. eng. *cucumber*, fr. *concombre*, niz. *komkommer*, slov. *kùmara*.

5. Zaključak

Ovim se radom nastojala potvrditi teza o bogatstvu varijacija i isprepletenosti naziva za tri povrtne biljke (lubenicu, dinju i krastavac) na hrvatskom jadranskom prostoru. Osim toga, nastojalo ih se dovesti u vezu s govorima na Apeninskom poluo-toku, ali i s drugim jezicima. Već u botaničkoj ikonografiji, arheološkim dokazima i medicinskim izvorima leže razlozi isprepletenosti toga nazivlja, a to je potvrđeno i etimološkom analizom.

Na istočnom su Jadranu, osim standardne varijante *lubenica*, zabilježene sljedeće varijante: *angur(i)ja*, *angorja*, zatim *čandrùn*, *čatrùn*, *če(n)trùn* i *dinja*. Dijalektizam *angur(i)ja/angorja* za ovoga je istraživanja zabilježen na sjevernom Jadranu te na pojedinim lokalitetima srednjega (Rivanj, Pašman, Dugi otok) i južnoga (Dračevica na Braču). U istom se značenju nalazi i u sjevernoj Italiji (Furlanija-Julijska krajina, Veneto, i u nekim mjestima Emilije-Romagne) te u južnotalijanskoj regiji Apuliji. Riječ je o mletacizmu, koji ima isti etimon kao i leksemi u pojedinim slavenskim, germanskim i dr. jezicima (npr. češ. *ogórek*, norv. *agurk*, gr. *angouíri* itd.) sa značenjem 'krastavac'.

Leksemi *čandrùn*, *čatrùn*, *če(n)trùn* ovim su istraživanjem u većoj mjeri potvrđeni u govorima srednjega Jadrana (izuzev Rivnja, Pašmana, Dugoga otoka, Kašte-la i Trogira), na južnom Jadranu u Imotskom, te u moliškohrvatskom. Riječi istoga

²⁵ U govoru Arbanasa (Krstić 1987: 67) za krastavac je također zabilježena i riječ *kukumàr*. U Baru (Crna Gora) kaže se *kràstavac*, a u Stolivu (Crna Gora) *kùkumar* i *kràstavac* (zabilježeno na terenu).



etimona nalaze se i u talijanskoj regiji Abruzzo, te u Apuliji (uz atribut 'vodeni' – *citr agacqu*), dok je u Moliseu (*cestróne*) i Apuliji (*u'ctron*) zabilježen u značenju 'krastavca'. Inačica *čatrun* potvrđena je i u Zaostrogu, ali u značenju 'dinja'. U tim je obalnim govorima došlo do promjene značenja, budući da se leksemima *cestrun*, *čentrun* u hrvatskim govorima obično označava 'vrsta limuna *Citrus medica*'. Istoga su korijena i talijanske varijante za 'krastavac' (stand.tal. *cetriolo*, na pojedinim lokalitetima u Emiliji-Romagni, Kampaniji, Apuliji, Kalabriji itd.) te francuski leksem *citrouille*, ali u značenju 'tikva'.

Leksem *dinja* ovim je istraživanjem zabilježen u većem dijelu južnoga Jadrana (izuzev Imotskoga, i Dračevica na Braču) te na srednjem Jadranu u Trogiru i Kaštelima. Riječ je o semantičkom lažnom paru sa standardnohrvatskim *dinja* 'lubenica'. Radi se o sveslavenskoj riječi koja u ruskom, bjeloruskom, slovačkom, makedonskom, srpskom, ukrajinskom označava 'dinju', u češkom i poljskom 'tikvu', a u bugarskom 'lubenicu'.

Za označavanje 'dinje' na istočnoj jadranskoj obali zabilježeni su sljedeći dijalektizmi, *melon*, *melun*, *milun*, *mlun*, zatim *pipun*, *cata*, *čatrun*, *bostan* i *baćir*. Najrasprostranjeniji su leksemi etimona *melone(m)* koji su potvrđeni na većem dijelu sjevernoga (ako se ne rabi standardni oblik) i srednjega Jadrana (osim Pašmana, Kaštela, Prvića, Trogira i Jezera na Murteru) te na južnom Jadranu u Splitu i Supetru na Braču. Taj je leksem, u značenju 'dinja' zabilježen u svim ispitanim govorima te u većini europskih jezika. U naše je obalne govore vjerojatno došao iz mletačkoga. U pojedinim je talijanskim govorima poblize određen dodacima (~ *de pane*, ~ *biang*, ~ *giall*, ~ *i ciauru*) kako bi se istaknula razlika s lubenicom, za koju se nerijetko uz *melone* rabi i dodatak *d'acqua* (Molise, govori južne Italije i Sicilija). Taj je atribut ('vodeni') karakterističan i za druge svjetske jezike (germanske, romanske, slavenske itd. – njem. *Wassermelone*, fr. *melon d'eau*, češ. *vodní meloun* itd.). Kod leksema *melone* 'plod, jabuka' uočena je pojava (prisutna i kod eng. *apple*, fr. *pomme*) da je slika prototipnoga voća (jabuke) razlog zbog kojega je ova riječ učestala, odnosno što se ona uz neki kvalifikator rabi za označavanje manje poznatih sorti voća te smo takvu imenicu u ovom radu nazvali *prototipnom imenicom*.

Leksem *pipun* 'dinja' zabilježen je u većini ispitanih govora južnoga Jadrana (Imotski, Dubrovnik, Korčula i Lombarda – Korčula, Zaostrog, Popova luka – Pelejšac). Riječ istoga etimona potvrđena je u toskanskom *popone* 'dinja', u engleskom, švedskom i nizozemskom (*pumpkin*, *pumpa*, *pompoen*) u značenju 'tikva', te u španjolskom i portugalskom (*pepino*) u značenju 'krastavac'. U značenju 'dinja', leksemi istoga korijena, potvrđeni su i u drugim govorima jugoistočne Europe (cinc., megl. *pipoñu*, alb. *pjepër* itd.) što upućuje na to da se u našim govorima radi



o balkanskom grecizmu.

Leksem *cata* 'dinja' potvrđen je na dijelu srednjega (Pašman, Kašteli, Prvić, Trogir, Zadar, Šibenik i Jezera – Murter) i južnoga Jadrana (Dračevica i Selca na Braču, Brusje na Hvaru i Zaostrog). Terenskim se istraživanjem talijanskih govora nije dobila potvrda za taj leksem, ali je pronađen u pojedinim rječnicima (Zingarelli ga bilježi za središnju Italiju, ali je potvrđen i za Piacenzu u Emiliji-Romagni, te za regije Veneto i Toskanu) gdje označava 'vrstu dinje'. Iz navedenoga se može zaključiti da je u hrvatske govore riječ došla iz sjeverne Italije. Taj je dijalektizam lažni semantički par s varijantama mletačkih govora u kojima on uglavnom znači 'šapa' (u ponekima znači i 'vrsta dinje'), te s viškim i creskim govorima u kojima znači 'kandža'.

Leksemi *baćir* (zabilježen u Tučepima) i *bostan* (zabilježen u Metkoviću) orijentalnoga su podrijetla. *Baćir* je u istom značenju potvrđen u pojedinim mletačkim govorima jadranske obale, a *bostan* u značenju 'dinja', 'lubenica' ili oboje u pojedinim balkanskim govorima.

Za označavanje 'krastavca' na cijelom se istočnom Jadranu rabe leksemi etimona *cucumere(m)*, a potvrđeni su i u mletačkim govorima duž jadranske obale, u većini govora sjeverne Italije, te u nizu svjetskih jezika. Za hrvatske govore riječ je o mletacizmu. Ta je mletačka riječ semantički lažni par sa standardnotalijanskim *cocomero* u značenju 'lubenica'. Riječi istoga korijena u značenju 'lubenica' potvrđene su u pojedinim govorima Emilije-Romagne, Toskane, u Markama i Umbriji (*còmbar*, *cocommeru* itd.).

Ovim se radom željelo dokumentirano prikazati geografsku rasprostranjenost leksema koji označavaju 'lubenicu', 'dinju' i 'krastavac' na jadranskom prostoru. Etimološkom analizom potvrđena je isprepletenost njihova nazivlja, a s tim u vezi i pitanje semantičkih lažnih parova u talijanskom i hrvatskom jeziku te u njihovim dijatopijskim varijetetima, što se etiološki može objasniti sličnošću tih triju biljaka, odnosno uporabom njihovih plodova.

Literatura

Rječnici

- Baldić-Đugum, Radojka. 2006. *Beside kaštelanske*. Kaštela: «Bijaći» Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela.
- Bartoli, Matteo Giulio. 2000 (1906). *Il Dalmatico*. (Prijevod Alda Dura. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana; izvorni naslov: *Das Dalmatische*, 1906).



- Beekes, Robert. 2010. *Etymological dictionary of Greek*. Leiden: Brill.
- Benkő, Loránd (ur.). 1967. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bjažić, Slavko & Dean, Ante. 2002. *Zlarin. Kratka povijest i rječnik: Short history and dictionary*. Zagreb: Prometej.
- Boerio = Boerio, Giuseppe. 1998. *Dizionario del dialetto veneziano*. (2. izd). Venezia: Giunti.
- Brachet, Auguste. 1873. *Etymological dictionary of the French language*. Oxford: Clarendon Press.
- Cebalo, Roko. 2005. *Razgovori na mrkenti: stare lumbarajske riči*. Zagreb: vl. nakl.
- Cernecca, Domenico. 1986. *Dizionario del dialetto di Valle d'Istria*. Trieste: Lint.
- Cortelazzo, Manlio & Marcato, Carla. 2005. *Dizionario etimologico dei dialetti italiani*. Torino: Utet.
- Dalla Zonca, Giovanni Andrea. 1978. *Vocabolario dignanese-italiano*. Trieste: Lint.
- DEF = Scheler, Auguste. 1880. *Dictionnaire d'étymologie française*. Bruxelles: Muquardt.
- Derksen, Rick. 2008. *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon*. Leiden: Brill.
- Dulčić, Jure & Dulčić, Pere. 1985. *Rječnik bruškoga govora. Hrvatski dijalektološki rječnik 7/2*. Zagreb: JAZU.
- Ernout, Alfred & Meillet, Antoine. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: Klincksieck.
- ERHSJ = Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- GDDT = Doria, Mario & Noliani, Claudio. 1987. *Grande dizionario del dialetto triestino*. Trieste: Meridiano.
- Geić, Duško & Slade Šilović, Mirko. 1994. *Rječnik trogirskog čakavskog govora*. Trogir: Muzej grada Trogira.
- Glavinić, Vera. 2000. *Vocabolario del dialetto istroveneto di Pola*. Pula: Filozofski fakultet u Puli.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Il nuovo Samani – Dizionario del dialetto fiumano*. 2007. Roma: Società di Studi Fiumani.
- Iovanovici, Romanța & Tomici, Petru & Ursulescu, Florin & Iovanovici, Vichentie & Barbu, Vasa & Măran, Mircea. 2012. *Srpsko-rumunski rečnik/Dicționar Sârb-Român*. Zrenjanin: Institutul de cultură al românilor din Voivodina.
- Ivančić-Dusper, Đurđica. 2003. *Crkveniški besedar*. Rijeka: Adamić, Crikvenica: Ustanova u kulturi Dr. Ivan Kostrenčić.
- Jurišić, Blaž. 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadno-štokavskim govorima – II dio: Rječnik*. Zagreb: JAZU.
- Kalogjera, Damir & Fattorini Svoboda, Mirjana & Josipović Smojver, Višnja. 2008. *Rječ-*

- nik govora grada Korčule*. Zagreb: Novi Liber.
- Krstić, Kruno. 1987. *Rječnik govora zadarskih Arbanasa*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi.
- Kuric, Andrej. 2005. *Slovačko-hrvatski, hrvatsko-slovački rječnik – Slovensko-chorvátsky, chorvátsko-slovensky slovník*. Našice: Savez Slovaka u Hrvatskoj.
- Kušar, Marcel. 1894. Rapski dijalekat. *Rad JAZU* 40. 1–54.
- Libellus alphabeticus cum Nonnullis Catheticis addito vocabulario brevi latino, illyrico, germanico*. 1756. (http://crocip.ffzg.hr/default_hr.aspx) (preuzeto 16. svibnja 2014.)
- Lipovac-Radulović, Vesna. 2009. *Romanismi lessicali in Montenegro*. Rim: Il Calamo.
- Lukežić, Iva & Zubčić, Sanja. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- Magner, Thomas F. & Jutronić, Dunja. 2006. *Rječnik splitskog govora*. Dubrovnik: Dubrovnik University Press, Zagreb: Durieux.
- Mahulja, Ivan. 2006. *Rječnik omišaljskoga govora*. Rijeka: Riječki nakladni zavod, Omišalj: Općina Omišalj.
- Maričić Kukljičanin, Tomislav. 2000. *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljanu*. Zadar: Matica hrvatska.
- Martinović, Žarko. 2005. *Rječnik govora otoka Iža*. Zadar: Gradska knjižnica Zadar.
- Maštrović, Ljubomir. 1957. Rječničko blago ninskog govora. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 3. 423-466.
- Mataga, Vojislav. 2003. *Romanizmi u neretvanskom govoru*. Zagreb: Altagama.
- Menac, Antica & Koval, Alla P. 1979. *Ukrains'ko-horvats'kij abo serbs'kij slovník. Hrvatsko ili srpsko-ukrajinski rječnik*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Milevoj, Marijan. 1992. *Gonan po nase. Rječnik labinskog govora*. Labin: vl. nakl.
- Milić, Dušan. 1999. *Rječnik draških čakavskih ikavsko-ekavskih riječi i izraza*. Rijeka: vl. nakl.
- Miotto = Miotto, Luigi. 1991. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*. Trieste: Lint.
- Mladošić, Davor & Milošević, Maja. 2011. *Naški dubrovački rječnik*. Split: Verbum publicum.
- Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb-Senj: HAZU, Matica hrvatska Senj.
- Moguš, Milan & Pintarić, Neda. 2002. *Poljsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mohorovičić-Maričin, Franjo. 2001. *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*. Rijeka: Adamić.
- Nosić, Milan. 2000. *Češko-hrvatski rječnik*. Rijeka: Hrvatsko filološko rječnik.
- Nosić, Milan. 2005. *Rječnik posuđenica iz turskoga jezika*. Rijeka: Maveda.
- OED = *Online Etymology Dictionary* (<http://www.etymonline.com/index.php>) (preuz. 23. rujna 2014.)



- Pellizzer, Antonio & Pellizzer, Giovanni. 1992. *Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria*. (2 sveska; Collana degli Atti Centro di Ricerche Storiche-Rovigno 10). Trieste-Rovigno: Centro di Ricerche Storiche.
- Peruško, Marija. 2010. *Rječnik medulinskoga govora*. Medulin: Društvo kulturno umjetničkog stvaralaštva Mendula.
- Petrić, Željko. 2008. *Rječnik starih splitskih riječi i izraza*. Split: Naklada Bošković.
- Philippa, Marlies & Debrabandere, Frans & Quak, Arend & Schoonheim, Tanneke & van der Sijs, Nicoline. 2003-2009. *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands* (<http://www.etymologiebank.nl/>) (preuz. 17. ožujka 2014.)
- Piasevoli, Ankica. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar.
- Piccoli, Agostina & Sammartino, Antonio. 2000. *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro. Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra* [redazione della parte fonematica e croata / sastavljanje i priređivanje fonološkoga i hrvatskoga dijela Marčec, Snježana & Menac-Mihalić, Mira]. Montemitro: Fondazione »Agostina Piccoli«, Zagreb: Matica hrvatska.
- Radulić, Ladislav. 2002. *Rječnik rivanjskog govora*. Zadar: Matica hrvatska.
- Rančić, Gordana. 2013. *Zavičajni rječnik i kronika mjesta Brbinj*. Zadar: Grafomark.
- REW = Meyer Lübke, Wilhelm. 1911. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Roberts, Edward A. 2014. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Spanish Language with Families of Words Based on Indo-European Roots*. (Volume II). Xlibris Corporation.
- Rosamani = Rosamani, Enrico. 1999. *Vocabolario giuliano*. Trst: Lint.
- Sokolić-Kozarić, Josip M. & Sokolić-Kozarić, Gojko M. 2003. *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*. Rijeka, Novi Vinodolski: vl. nakl.
- Šamija, Ivan Branko. 2004. *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana.
- Šimunović, Petar. 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing.
- Škaljić, Abdulah. 1965. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tičić, Ante. 2004. *Rječnik govora mjesta Poveljane na otoku Pagu*. Zadar: Matica hrvatska.
- Turčić, Branko. 2002. *Sedmošojani. Prvi čakavski rječnik*. Rijeka: Adamić.
- Turina, Zvonimir & Šepić-Tomin, Anton. 1977. *Rječnik čakavskih izraza (područje Bakarca i Škrljeva)*. Rijeka: Riječko književno i naučno društvo.
- Velčić, Nikola. 2003. *Besedar Bejske Tramuntane*. Rijeka: Adamić, Mali Lošinj: Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj, Beli: Tramuntana.
- VELI = Pianigiani, Ottorino. 1907. *Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana*. Roma: Società Editrice Dante Alighieri. (<http://etimo.it/>) (preuz. 17. ožujka 2014.)

- Vinja = Vinja, Vojmir. 1998–2004. *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.
- Vlahov, Lovre. 1996. *Dalmatinski pučki ričnik našeg kraja*. Zagreb: Birotisak.
- Vlatković, Dijana (ur.). 2010. *Hrvatsko-albanski rječnik. Fjalor kroatisht-shqip*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vodanović, Barbara. 2004. Romanski elementi u pašmanskome leksiku vezanom uz polja kuhinje i stanovanja. *Riječ* 10(2). 96–104.
- Walde, Alois. 1910. *Lateinische etymologisches wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter.
- Zaicz, Gábor (ur.). 2006. *Etimológiai szótár*. Budapest: Tinta könyvkiadó.
- Zingarelli, Nicola. 2008. *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli (CD-rom).

Ostala literatura

- Croft, William & Cruse, D. Alan. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge: University Press.
- De Crescenzi, Pietro. 1724. *Del Trattato dell'Agricoltura*. (2 sveska). Napoli: Felice Mosca.
- Encyclopædia Britannica*. Online edition. (<http://www.britannica.com/>) (preuz. 23. rujna 2014.)
- Enciclopedia Iranica*. 1996. Online edition. New York. (<http://www.iranicaonline.org/pages/authors>) (preuz. 20. prosinca 2013.)
- Ermerins, Franz Zacharias. 1840. *Anecdota Medica Graeca e Codicibus*. Leiden: Lugduni batavorum apud S. et J. Luchtmans.
- Kovačec, August. 2001. Lingvistička geografija i srodne metode. U: Glovacki-Bernardi, Zrinjka (ur.), *Uvod u lingvistiku*, 53–74. Zagreb: Školska knjiga.
- Lešić, Ružica & Borošić, Josip & Buturac, Ivan; & Herak-Ćustić, Mirjana & Poljak, Milan & Romić, Davor. 2002. *Povrčarstvo*. Čakovec: Zrinski.
- Ljubičić, Maslina. 2011. *Posuđenice i lažni parovi (Hrvatski, talijanski i jezično posuđivanje)*. Zagreb: FF press.
- Muljačić, Žarko. 2000. Noterelle lessicali italo-croate. *Das Dalmatische*, 257–262. Köln: Böhlau Verlag. (izvorno objavljeno u: *Italia linguistica nuova ed antica: Studi linguistici in memoria di Oronzo Parlangèli* (2. svezak). Pisani, Vittore; Santoro, Ciro; Parlangèli, Oronzo (ur.). 1978, 197–203. Galatina: Congedo).
- Paris, Harry S. & Daunay, Marie-Christine & Janick, Jules. 2012. Occidental diffusion of cucumber (*Cucumis sativus*) 500–1300 CE: two routes to Europe. *Annals of Botany* 109. 117–126.
- Taylor, John R. 1990. Schemas, prototypes, and models: in search of the unity of the sign. U: Tsohatzidis, Savas L. (ur.), *Meanings and Prototypes: Studies in Linguistic Categorization*, 521–534. London: Routledge.



Vajs, Nada. 1984–1985. Fitonimijske bilješke II. *Rasprave ZJ* 10-11. 231–243.

Vajs, Nada. 1994. Osvrt na nazive biljaka u Vitezovićeve Lexicon Latino-Illyricum. *Senjski zbornik* 21. 135–148.

Vajs, Nada. 2003. *Hrvatska povijesna fitonimija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Kratice

alb. = albanski	megl. = meglenorumunjski
arap. = arapski	mlet. = mletački
arum. = arumunjski	mls. = Mali Lošinj (dijalekt)
bjelorus. = bjeloruski	mugg. = Muggia (dijalekt)
bl. = Bale (dijalekt)	ngr. = novogrčki
bos. = bosanski	niz. = nizozemski
bug. = bugarski	nom. = nominativ
centr. = središnja Italija	norv. = norveški
ch. = Chioggia (dijalekt)	njem. = njemački
cinc. = cincarski	p. = pokrajina
cres. = Cres (dijalekt)	perz. = perzijski
češ. = češki	pir. = Piran (dijalekt)
dal.mlet. = dalmatinski mletački	pl. = Pula (dijalekt)
dan. = danski	polj. = poljski
dem. = umanjenica	port. = portugalski
eng. = engleski	pr. = Poreč (dijalekt)
eston. = estonski	praslav. = praslavenski
fin. = finski	reg. = regionalno
fium. = Rijeka (dijalekt)	rum. = rumunjski
fr. = francuski	rus. = ruski
furl. = furlanski	rv. = Rovinj (dijalekt)
genit. = genitiv	sic. = sicilijanski
gr. = grčki	slov. = slovenski
hr. = hrvatski	slovač. = slovački
ie. = indoeuropski	srfr. = srednjofrancuski
kl.gr. = klasični grčki	srp. = srpski
kp. = Kopar (dijalekt)	srv.lat. = srednjovjekovni latinski
krč.mlet. = krčki mletački	stand.hr. = standardni hrvatski
ksn.lat. = kasnolatinski	stand.tal. = standardni talijanski
lat. = latinski	stfr. = starofrancuski
latv. = latvijski	šp. = španjolski
litv. = litvanski	šv. = švedski
mađ. = mađarski	tal. = talijanski
mak. = makedonski	tr. = tršćanski



trevis. = Treviso (dijalekt)
tur. = turski
ukr. = ukrajinski
vd. = Vodnjan (dijalekt)

viš. = viški
vls. = Veli Lošinj (dijalekt)
zd. = Zadar (dijalekt)

Adresa autora:

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti, Rijeka
Gjure Ružića 5
51000 Rijeka
E-mail: nspicijaric@hazu.hr

NAMES FOR WATERMELON, MUSKMELON AND CUCUMBER, AND THEIR ETYMOLOGIES

The paper discusses the names for watermelon (*Citrallus lanatus*), muskmelon (*Cucumis melo*) and cucumber (*Cucumis sativus*) in Croatian dialects along the Adriatic coast as well as in various Italian regions. The aim of this study was to make an inventory of all the variants for the three plants and then provide their lexicological and etymological description. The database for the study was collected through fieldwork as well as through excerpting published dictionaries of dialects and other written sources. The data gathered in this way were compared with cognate forms in other European languages. The study also proposes some etymologies that have not been yet considered in the literature. The intricate relationship between the names for the three plants as well as their geographical distribution is discussed not only from the point of view of etymology, but also from the point of view of etiology. The issue of semantic false friends is also briefly considered.

Key words: etymology; watermelon; muskmelon; cucumber; the Adriatic Sea.